

Una lliçó magistral

Ana Díaz-Plaja Taboada*

Resum

En aquest article l'autora presenta la lliçó magistral que, a manera de comiat acadèmic, va impartir el 3 d'abril de 2014 amb motiu de la seva jubilació com a professora universitària. Després d'aprofundir en el significat del que representa una lliçó magistral, ofereix un relat de formació que recorda l'estil de les narracions que van generar, a partir de Goethe, el gènere de la *Bidungsroman*. Formada en l'ambient barceloní dels anys seixanta i setanta, l'autora sempre ha estat envoltada de llibres fins el punt que la literatura ha presidit la seva tasca creativa i acadèmica, tot donant compte i raó en aquest text dels seus mestres, amics i companys. Així, doncs, aixeca acta pública del que han estat els seus anys de formació i professió, en una Universitat que ha sofert canvis radicals en els últims temps.

Paraules clau

relat de formació, autobiografia, ensenyament de la literatura, didàctica de la llengua.

Recepció de l'original: 9 de setembre de 2014

Acceptació de l'article: 23 de gener de 2015

Dec a la generosa iniciativa de Joan Perera el fet d'estar aquí aquesta tarda amb vosaltres¹. Fa ja uns mesos, quan la meva jubilació estava en tràmit, l'actual cap de Departament em va fer avinent la idea de convidar els professors jubilats a partir d'aquest curs – sempre que ho desitgessin – a fer una lliçó magistral. L'últim acte acadèmic com a membre de la comunitat. Vaig donar-li expressives gràcies i... de seguida vaig veure, amb horror, que em tocava de ser la primera.

Des del començament, tant en Joan com jo li donàvem voltes a com denominar aquest acte. De moment ho vam deixar en lliçó magistral *tout court*. Però no estava clar que s'hagués de denominar així. Això va començar a inquietar-me: què és, exactament, una lliçó magistral? Té unes característiques especials, unes pautes de gènere? És una conferència normal i corrent, com altres que he fet? La professora que encara hi ha en mi va albirar una solució: I si fes una autèntica lliçó, una classe? Em temptava de fer el desenvolupament literari i artístic d'un tema, seguint les pautes de la temàtica de

(*) Professora titular del Departament de Didàctica de la Llengua i la Literatura de la Universitat de Barcelona. Ha participat en l'elaboració de diverses obres sobre com ensenyar literatura a primària i secundària. Igualment, ha col·laborat en la preparació de propostes sobre literatura comparada i en la confecció d'antologies (*Fantasiant, amor: l'amor en la literatura de tots els temps*, 1997). A més, ha contribuït a la catalogació, conservació i sistematització de l'obra del seu pare, l'acadèmic Guillem Díaz-Plaja. L'any 2011 va publicar *Escrito y leído en femenino, novelas para niñas: análisis y valoración de su contexto*, que recull el més essencial de la seva tesi *Claves de análisis de las novelas para niñas: valoración histórica y literaria* (2008). Adreça electrònica: adiaz_plaja@ub.edu

(1) Text íntegre de la meva lliçó magistral de comiat, pronunciada el dia 3 d'abril de 2014, davant dels bons amics, companys i família que van voler assistir a l'acte organitzat pel Departament de Didàctica de la Llengua i la Literatura de la Universitat de Barcelona. A tots ells, i a *Temps d'Educació*, moltes gràcies.

Claudio Guillén, que tants bons rèdits m'ha donat... Literatura, pintura, cinema; barrejar literatura infantil amb literatura d'adults...

Nou dinar amb en Joan per exposar-li aquesta idea. Que sí, que endavant, que el que volgués... Seria com una classe com les que he fet sempre, de fet, com un petit curset concentrat, amb Power Point, lectures recomanades, ampliacions possibles...

I vet aquí que, quan ja el tenia preparant els cartells, li faig una trucada: Joan, para màquines. Assumeixo el repte. No faré una classe; vull fer una lliçó magistral.

Però què és exactament una lliçó magistral???

Pertanyo a una generació de professors progres i moderns, per als qual «la lliçó magistral» era exactament el model pedagògic a combatre: l'horror màxim. No hem dit que la classe basada en el mestre que parla i els alumnes que callen –la lliçó magistral– és un model a eliminar? I no hem escrit en mil-i-un articles que l'ensenyament ha de ser participatiu; que ha d'haver una construcció col·lectiva del saber? No ens hem omplert la boca –i el cervell– dient que la figura del mestre inqüestionable era una aberració, i que calia reformular el seu paper en l'aprenentatge? No hem dit que el mestre ajuda a aprendre, que no té tota la veritat, sinó que gestiona el saber dels alumnes? Que cal fomentar l'aprenentatge entre iguals? En suma: no hem dit que prou a les lliçons magistrals?

Amb aquest bagatge em vaig anar acostant a la idea de l'acte d'avui. Resulta que he de fer allò que tant hem criticat com a docents.... Necessito saber què és el que hem deixat enrere contestant la noció de lliçó magistral? D'entrada, crec que una lliçó magistral ha de tenir un aire retro i solemne. Res de noves tecnologies, campus virtuals, descàrregues de Youtube o pissarres interactives. Ni ppt, ni Prezis, ni Booktrailers. Ni 2.0. Una conferència a pèl (potser podria ser aquest un bon títol, Joan?) És el que s'escau per a una lliçó magistral, no? Començaré buscant-ne la definició als diccionaris:

Magistral (català) ens.: en algunes universitats, discurs o defensa per a l'obtenció del grau de mestre //Fórmula magistral (DGEC)

Interessant: jo que he estat considerada una formadora de mestres, una «mestra de mestres», m'assabento ara que fins que no hagi fet una autèntica lliçó magistral, no obtindrè el grau de mestre. No està mal vist... jutjar pel que s'ha fet, i no pel que promets que faràs... Però tant en els exercicis d'idoneïtat, pels quals em vaig convertir en Titular d'Escola Universitària el 1984, com en l'acreditació per a Titular d'Universitat, el 2011, tot el que havia de fer era textos escrits. No em van obligar a fer cap lliçó magistral *oral*... Aquesta que ara enceto, serà el deute pendent amb la institució, i que ara he de pagar...?

Sort que en la mateixa entrada del diccionari hi apareix Fórmula magistral: exacte! Una fórmula per a agradar els nostres alumnes, tractar la nostre ciència, ensenyar a aprendre i ensenyar a ensenyar... llàstima que aquest sintagma, fórmula magistral, pertany al món de la farmacologia, i no al de la didàctica...

Continuem indagant sobre el concepte. Atès que la definició em creava més inquietuds que certes, vaig desglossar el concepte, i vaig buscar les accepcions de les se-

güents paraules: el substantiu *lliçó*, l'adjectiu *magistral*. I novament, el substantiu (que també pot ser adjectiu) *mestre*.

«Lliçó»: Vaig trobar les definicions que hi esperava sobre allò que hem d'aprendre i/o ensenyar. Però també accepcions inquietants: *allò que serveix d'esmena o d'escarment. Va perdre-hi tots els diners; fou una bona lliçó* (DEC). Carai, espero que aquesta lliçó magistral no em serveixi de lliçó per perdre el capital de la meva credibilitat...

Passem ara a «mestre»: moltes, moltes accepcions diferents, segons l'adjectiu o el sintagma preposicional que el seguís: podia ser *de cant, de novicis, en arts, de ball, de camp (oficial major d'un terç o regiment); de cases o d'obres, de cerimònies, de palau (majordom), en gai saber, gran mestre (cap de lògia maçònica)*. I finalment, hi ha l'entranyable *mestre de minyons* (el diccionari afegeix en un caritatiu parèntesi (*o d'escola, o simplement, mestre*)). Cap dels nostres flamants Graduats en Educació Infantil o en Educació de Primària es reconeixeria com a *mestre de minyons*. A part, avui es consideraria políticament incorrectíssim (només minyons...?) Alerta, em fa por que no s'acabi modificant el títol del primer llibre pedagògic a Catalunya, *Instruccions per la ensenyança de minyons/es*, d'en Baldiri Reixac, o aquell deliciós capítol de la novel·la de Joan Puig i Ferrer, a final de *Camins de França. Jo, mestre de minyons*.

Fins aquí el Diccionari de la Gran Enciclopèdia Catalana. Però degut al meu ús consuetudinari de les dues llengües en contacte que tenim en el país, així com en atenció a la meva especialització en llengua castellana, és evident que havia de mirar altres fonts. I lògicament, me'n vaig anar al DRAE.

«Lección magistral»: *La de cierta importancia que se hace en alguna conmemoración, inauguración, etc.* Conmemoración, puede ser mi jubilación. Inauguración... ¿de mi vida ociosa y regalada? No me convence...

Seguí con el desglose del término, y me puse a buscar el adjetivo «magistral»: *Per teneciente al ejercicio del magisterio*. Sí, claro, he sido profesora de la Escuela del Profesorado de EGB, de la Facultad de Formación del Profesorado (ya no llegaré a serlo de la Facultad de Educación). Pero, bajo estos nombres, siempre he sido profesora «de Magisterio». *Dícese a lo que se hace con maestría*. Bueno, a eso sí que aspiro. *Hablando del tono: afectado, suficiente. Ejemplo: ínfulas magistrales*. Horror. No desearía pasar a la historia como una profesora, una colega que se daba semejantes ínfulas. Pero tal vez después de la lección de hoy, no sé... Y, finalmente: *título con el que se distingue la iglesia coral de Alcalá de Henares por tener que ser doctores en teología todos sus individuos*. Aquí me paré en seco. Porque no sé si entro en esta categoría. El año en que me doctoré, 2008 (como puede verse soy una doctora muy joven) alguien decidió suprimir la especificación en el título de doctor. Se decidió que en el expediente debía constar «Doctora por la Universidad de Barcelona». Como la gente digiere mal las novedades, me preguntan constantemente, «sí, por la Universidad de Barcelona... pero ¿doctora en qué?». Me quedo en blanco... Tal vez al leer esta lección magistral paso a ser doctorada en teología y me voy a la iglesia coral de Alcalá de Henares...

Sigamos. Veamos ahora en el DRAE la palabra «maestro». Como en catalán, aparece acompañado de especificaciones. *De primera enseñanza, de primeras letras/ aguañón, de*

balanza, de caballería, de capilla, de hacha, de hernias y roturas, de llagas (cirujano), de obras, de postas... Me gustan todos, pero creo que el que me corresponde es el de *primeras letras*. A continuación vienen unos refranes deliciosos: *El maestro ciruela/que no sabe leer y pone escuela*. ¿Será una insinuación de las veces que he tenido que improvisar conocimientos ante una asignatura que me ha llovido del cielo? ¿O cuando un alumno aplicado me preguntaba algo que desconocía? Pero el siguiente refrán me inquieta aún más. *Al maestro, cuchillada: expresión figurada y familiar que se usa cuando se enmienda o corrige al que debe entender una cosa o presume saberla*. Espero en esta lección magistral no hacerme merecedora de vuestras cuchilladas...

Observo con asombro que el Diccionario de la RAE la palabra «maestra» ¡¡¡tiene entrada diferente!!! Es mucho más breve; hay, lógicamente, algunos paralelismos con la entrada «maestro/a» (p. ej., de primera enseñanza). Pero está claro que una mujer no podía ser maestra de *caballería, de capilla, de hacha, de hernias y roturas, de llagas, de obras, o de postas...* Y ahora, a las licenciadas o graduadas en medicina y arquitectura se llama «doctoras» y «arquitectas», y no «maestras de obras o de hernias».

Veamos algunas expresiones acogidas en el término «maestra»: *Ir a la maestra* puede querer decir ir a la escuela de niñas («la amiga» le llamaban los clásicos: «Hermana Marica/ mañana que es fiesta/no irás a la amiga/ ni yo iré a la escuela», como dice el maravilloso romance de Góngora que canta Paco Ibáñez). Una maestra que es una amiga. Una amiga que enseña. Puestos a cantar –y a reflexionar sobre el léxico para las niñas que van a la escuela– recordemos que en catalán «anar a costura» significaba, para las niñas, ir al colegio. (La Mare de Déu/ quan era xiqueta/ anava a costura/ a aprendre de lletra). Qué maravillosa peculiaridad la del aprendizaje en femenino. Tal vez estos temas me llevaron a escribir mi tesis sobre la comunicación literaria femenina...

Sigamos, porque hay más sorpresas. La acepción 7 es una inquietante *teta de maestra* que la RAE, muy pudibunda, se abstiene de explicar. Pero que a mí, como representante femenina del mundo de la enseñanza, me inquieta un poco...

Sigamos con la RAE. «Maestra» puede ser también la mujer del maestro, como la regenta era la mujer del regente... También hay expresiones tales como *abeja maestra, línea maestra*. *Abeja maestra* me sirve; aunque yo conocía más bien a las abejas obreras. *Línea maestra* también me gusta: ¿cuáles son las líneas maestras de mi ideario? ¿Cuáles fueron las líneas maestras de mi formación...?

Una lección magistral, de despedida

Como nos ha dicho el DRAE, «lección magistral» puede estar vinculada a una inauguración. Pero resulta que yo estoy aquí en función de mi último acto académico. Es una despedida. Como ya me he ocupado bastante de las lecciones magistrales, mi preocupación será ahora el concepto de despedidas. Más que su significado, lo que necesito ahora es un modelo.

El primero que tomo en consideración es un artículo que se llama «Un profesor se despide», y lo escribió mi padre. Leo, entre otras cosas: «al doblar el cabo de mi jubilación (como catedrático) pienso en este elemento fundamental de mi existencia: pues,

¿cómo olvidar la emoción de ir alumbrando en una mente juvenil, aquellas nociones que se transforman en una visión personal de la literatura?»².

Y me pregunto: ¿Cuántos alumnos me recordarán con afecto? ¿A cuántos pude alumbrar? ¿Cuántos me recordarán con cariño y cuántos con indiferencia u odio? ¿No estarán ya todos caminando hacia el olvido de su profesora... *marcher gaiment vers mon oubli*, como canta Georges Brassens?

Comiats?: heus ací un altre model: el poema del meu amic Àlex Bataller.

«Dinar de jubilació», Àlex Bataller

Un dinar amable,
 Semblant a un banquet de noces,
 Amb taula presidencial i tot.
 Si un dia arribes a la jubilació,
 A contracor teu,
 T'asseuràs a la presidència,
 Talment fos un convidat.
 Els companys no jubilats
 Acudiran amb vehicles,
 Disposats per a l'ocasió,
 D'un en un, o espargits en grups.
 Amb sort, tindràs un padrí
 Que glossarà els teus valors.
 Escoltaràs unes paraules,
 Inevitables del director:
 Invocarà, com és costum,
 El caminant que fa camí en caminar.
 Els nous jubilats, un per un,
 Passaran per les taules,
 Salutaran cada company
 Fent promesa de retorn,
 S'autoconvidaran per l'hora del pati,
 Mai no expressaran separació.
 Si en aquest punt no has mort ja,
 Retirat del tauler per sempre més,
 Et sentiràs definitivament
 Expulsat del paradís
 Orfe d'un desig de treball.
 Fet fora,
 Ben lluny de les prunes d'or.

O aquest altre, del mateix autor, «Clau mestra» (final):

«Clau mestra», Alexandre Bataller³

I la primera de les nits
 De la llarga nit dels jubilats
 Després del comiat,
 La clau perdrà tot el seu valor.
 I si mai hi tornes,
 Estrany com un fantasma
 Faràs nosa.
 «Qui és aquest?»
 «Què fa ací?»

(2) Díaz-Plaja, G. «Un profesor se despide». *La Vanguardia*, jueves 26 de abril de 1979, p. 5

(3) Bataller, A. (2012) *Llibre del professor*. Alzira, Bromera, p. 90 i 92.

«Què ha vingut a fer?»
 Obrirà portes la clau,
 Mes no mai els panys subtils,
 Vedats per sempre més.

Però no vull posar-me trista, ni molt menys provocar els crits de «No... tu no seràs mai una nosaaaa»...

No, no vull continuar per aquí i, en canvi, vull triar un tema adequat per a un comiat. Si és una clausura, pot ser interessant fer un recompte, un balanç, una memòria d'allò que acaba... Abans, hem parlat de les línies mestres, i m'ha saltat una pregunta. Atès que he estat professora de la facultat de formació del professorat, ¿per què no parlar sobre com es va formar una professora de formació del professorat? De la meua formació? Quina ocasió per parlar de mi mateixa!!! Un públic atent, afectuós, i disposat a escoltar un tema apassionant: JO. Coneixereu, de paraula meua, les meves intimitats? El meu jo més pregon? M'estimo més seguir l'exemple de Gabriel Ferrater en el seu poema «A l'inrevés»:

«A l'inrevés», Gabriel Ferrater⁴

Ho diré a l'inrevés. Diré la pluja
 Frenètica d'agost, els peus d'un noi
 Caragolats al fil del trampolí,
 L'agut salt del llebrer que fa l'aroma
 Dels lilàs a l'abril, la paciència
 De l'aranya que escriu la seva fam,
 el cos amb quatre cames i dos caps
 en un solar gris de crepuscle, el peix
 llisquent com un arquet de violí,
 el blau i l'or de les nenes en bici,
 la set dramàtica del gos, el tall
 dels fars de camió en la matinada
 pútrida del mercat, els braços fins.
 Diré el que em fuig. No diré res de mi.

La literatura m'auxilia

El que em fuig, els records de la meua formació, allò que ja queda tan lluny d'avui, ¿com explicar-ho? És evident que el relat ha de tenir un contingut literari. I la paraula «formació» m'aproxima a un gènere novel·lístic determinat: el *Bildungsroman*, la novel·la de formació, que narra com un jove es prepara per entrar en el món adult. Com a *Wilhelm Meister*, de Goethe, o a *AMDG*, de R. Pérez de Ayala... o a *Mujercitas* de L. M. Alcott... Quin seria el meu model, per parlar de la meua novel·la de formació...? He de seguir, realment, aquest model de gènere novel·lístic? Tot i que puguin partir de la biografia del seu autor, en el *Bildungsroman* la veritat està molt transformada en matèria literària, menteix... I jo vull explicar la veritat sobre com vaig esdevenir professora de mestres...⁵

(4) Ferrater, G. (1968) *Les dones i els dies*. Barcelona, Edicions 62, p. 44.

(5) Vegeu Ezpeleta Aguilar, F. (2006) *El profesor en la literatura. Pedagogía y educación en la narrativa española (1875-1939)*. Madrid, Biblioteca Nueva. Hi ha molts relats protagonitzats per mestres i professors. Són relats en què la ficció, empeltada de records de l'autor, se centra en la trajectòria vital d'un professor. Pensem en *El profesor*, de Frank McCourt, un autèntic supervivent de l'ensenyament i de la vida.

Anem per un altre model: actualment es parla molt de la literatura del jo. Es tracta –i m'autocito– de «ficciones contemporáneas autorreferenciales (...) donde el pacto ficcional pasa por la inclusión del yo/escrito en el narrador, jugando con el desconcierto del lector». No, res de desconcerts, ni *Mise en abîme*, no és això el que pretenc, per vosaltres, que tan amablement heu vingut a escoltar-me...

Potser m'hauria d'acostar a un gènere que no jugui amb la credulitat del lector: el gènere memorialístic. Demano des d'aquí permís a la Dra. Anna Caballé, autoritat en la matèria, per aproximar-me a les variants d'aquest gènere: memòries, autobiografies, dietaris, diaris, notes disperses.... En resum, de tot allò que, segons Philippe Lejeune, avala *el pacte autobiogràfic* i separa taxativament qualsevol novel·la de la biografia autèntica⁶.

Autèntica? Les profunditats del jo –novament Ferrater– queden amagades o velades en un relat biogràfic. Es diuen «mentides pietoses», o se segueixen els dictats de la discreció, la conveniència o la inhibició... Potser volem fer un retrat afavoridor de nosaltres mateixos. No, una autobiografia no és exactament una psicoanàlisi, tot i que Freud va abeurar tant a la literatura o parlem de la *novel·la familiar del neuròtic*.

A l'autobiografia no tenim, doncs, la garantia de veritat. Però és interessant veure com els autors de biografies ens han presentat la seva. Per orientar-me, començo per tres llibres de memòries que em són molt familiars, i la paraula familiar, en aquest cas, no és aproximativa. *Retrato de un escritor* es parla de la identificació amb una professió o vocació; *Memoria de una generación destruida*, de la inserció del jo en un temps, en un moment o en un país. I a *Papers d'identitat*, de la inevitable fragmentarietat de qualsevol aproximació a la intimitat.

Però no puc limitar-me a la meua *novel·la familiar*. Miro i remiro entre autobiografies conegudes. Repasso els seus títols ¿He de jugar amb el concepte de gènere, i dir-li «confessió», com Neruda a *Confieso que he vivido*, o «autobiografia», com Savater a *Autobiografía razonada*, o dir-hi simplement, *Confesiones y memorias*, com Heine? ¿o advertir dels perills de considerar-me una «qüentista», com M. A. Capmany a *Això era i no era...?*

O, més aviat, ¿he de condensar les meves vivències amb una metàfora, com *Tots els camins duen a Roma*, d'A. Calvet, Gaziel; o *Tot pelant la cebra*, de G. Grass; o *El árbol de la vida*, d'E. Trías; o *La arboleda perdida*, de R. Alberti?

¿Crec que la meua formació ja queda tan lluny que pertany a un temps finit, acabat, com a *Memòries d'un temps que ja no hi és*, de Maria D. Salat; *Cosas que ya no existen*, de C. Fernández-Cubas; *Tiempos que fueron*, d'Ester i Òscar Tusquets; *El mundo de ayer*, de S. Zweig? ¿O, tot al contrari, veig el meu present ben proper, com Gentil Puig a *El passat ens empaita?*

¿O d'aquells que ja es veuen més en l'altre món que en aquest, com a *Automoribundia*, de R. Gómez de la Serna; a *Libro de los muertos*, d'E. Canetti o *Memorias de ultratumba*, de Chateaubriand?

(6) Lejeune, P. (1994) *El pacto autobiográfico y otros estudios*. Madrid, Megazul-Endymion.

¿Com qualificaré els anys que us presentaré: *Años inolvidables*, com John Dos Pasos; *Memoria de la melancolia*, com M. T. León o *Pretérito imperfecto*, com C. Castilla del Pino?

¿Tinc por que el meu temps desaparegui i preservar-lo per escrit, com *A flor d'oblit*, com M. Manent o a *Contra el olvido*, com A. Oliart? O d'oblidar-me'n jo? Com Pérez Galdós i les seves *Memorias de un desmemoriada*, o com Maria Aurèlia Capmany a *Mala memòria*? ¿He de tenir la sensació d'alleujament quan acabi, com Laín Entralgo a *Descargo de conciencia*? ¿He de centrar-me en el passat llunyà, com Simone de Beauvoir a *Memòries d'una jove formal*, o al *Temps d'innocència*, de Carme Riera?

¿M'identificaré amb una classe social, un moment o una professió? He trobat un munt de *Confesiones/Memorias de un burgués, de un catalanista, de un bolchevique andaluz, d'un cirurgià, de un espectador*? Confessaré que els meus records són, necessàriament, fragmentaris, com a *Notes per a un diari*, de J. Pla; *Materiales para una biografía*, de D. Ridruejo....?

¿Tots aquests escriptors que he mencionat, em queden massa lluny? ¿He d'acostar-me als models coetanis? Tinc alguns amics, nascuts el mateix any que jo, que ja han publicat les seves memòries, on fins i tot, hi surto: F. Jiménez Losantos a *La ciudad que fue*; P. Ribas, a *Los 70 a destajo*... ¿em consideraré part d'aquesta generació, d'aquesta ciutat, d'aquesta sensibilitat....? ¿Em remunto als primers anys, les meves primeres passes, i em presento com vaig ser educada al començament?

Les autobiografies no m'han ajudat tant com pensava... així que potser he de buscar paradigmes lluny de les nebulositats literàries... A la ciència, per exemple:

O la ciència?

Les ciències socials –la Història, l'Antropologia o la Sociologia– fan servir mètodes d'investigació com ara *relat* o *història de vida*. Aplicades al nostre camp de recerca, la didàctica de la llengua i la literatura, tenim històries de vida lingüística, literària o lectora, de gran interès per a la investigació. Les històries de vida es defineixen així: «Los aspectos que se consignarán en la historia de vida son los que sean relevantes y contribuyan a configurar su esencia personal y social, teniendo en cuenta que lo que se destaque dependerá en mucho de la subjetividad del narrador, quien debe conservar rigor metodológico».

Sí; això és el que vull: aspectes rellevants per a configurar la meua essència personal i social. Però, aïllà,... quan he llegit això del *rigor metodològic* m'he espantat moltíssim: segur que acabaré incomplint algun defecte de protocol i deixaré de tenir validesa com a subjecte d'investigació... Intentarem un altre camp científic.

Pliego de descargos

Per què no la Ciència Jurídica? M'atrau el concepte de pliego de descargos, i més quan en llegeixo la definició: *Un pliego de descargo o escrito de alegaciones es un escrito mediante el que la persona denunciada puede presentar su defensa. Contiene las alegaciones que la persona denunciada considere oportunas en su defensa y las pruebas que estime pertinentes.*

Necesito alegar en mi defensa... Quizá tendría que explicar por qué no hice la tesis en cuanto acabé la carrera; o por qué no di mejor mis clases, o por qué no me convertí en rectora magnífica, por qué no elegí mejor mis actividades... En suma, ¡tantas cosas equivocadas que he hecho a lo largo de mi vida académica! Y si el pliego de descargos se aplica a lo largo de toda mi existencia acabaré emulando a Segismundo: *qué pecado cometí/ contra vosotros naciendo...* Pero, queridos oyentes, *La vida es sueño*, ciertamente, y no la quiero convertir en pesadilla... No me sirve.

Ajuste de cuentas

Después del término legal del pliego de descargo, quisiera utilizar una figura simétrica. No forma parte del lenguaje propiamente forense, pero sí que aparece muchas veces en la vida política, profesional y personal, y tiene que ver con la justicia. Se trata de tomársela... por su propia mano. Me refiero al concepto «ajuste de cuentas». Veamos lo que nos dice el DRAE: *fig. familiar que se usa por amenaza. Ya ajustaré cuentas contigo*. En la prensa solemos ver esta expresión como pie de fotos terroríficas en las que se ven varios cadáveres por el suelo...

Sí, no soy tan virtuosa que no me apetezca ajustar algunas cuentas. ¿Con quién, con qué? ¿Quién implantó Bolonia a coste cero? ¿O con quién se impusieron los recortes? ¿Y quién creó la ANECA? Si paso de lo colectivo a lo personal, ¿Contra los que me tuvieron antipatía por razones que puedo imaginar? ¿Otros que hicieron juicios inconvenientes, equivocados o tendenciosos, y que me afectaron? ¿Contra olvidos imperdonables, o promesas incumplidas? Pero los ajustes de cuentas nacen o del resentimiento o de la paranoia; cualidades que alejan de la objetividad y de la justicia auténtica. No, no será mi modelo. Fuera, pues, el ajuste de cuentas.

Potser la religió?

Provem un altre camp, més en consonància amb l'acte. Ja que és un acte de comiat, puc prendre com a model el testament, en concret el testament vital? Amb aquests termes es designen actualment les disposicions que vols per quan t'arribi l'hora de la mort. No em disgusta gens ni mica: al capdavant, la jubilació, com ens ha recordat A. Bataller, és una mort laboral. En el meu cas, ben voluntària, tot i que no és un suïcidi... Però sí que he volgut *passar a millor vida*, sense corredisses, classes, alumnes, dedicant-me a marxar del món laboral amb la màxima dignitat. Sí, el testament vital s'escau bastant com a model de la meua lliçó magistral de clausura de la vida acadèmica.

El final de la vida acadèmica, és, como insinua el bon amic Àlex, l'expulsió del paradís? Quina falta he comès per a ser expulsada? Quina és la meua culpa...? M'he de fer perdonar? He de fer un examen de consciència...?. I entrem en els terrenys de la religió...

L'examen de consciència és un procediment per revisar el passat d'algú que ha de passar comptes. Però tot bon examen de consciència –segons el ritual catòlic– ha d'anar adreçat a l'acte de la confessió davant la jerarquia... Però jo em confesso davant dels meus amics, que em perdonaran sempre... així que no val. Potser m'agradaria més acollir-me al «lliure examen», que el DRAE (tradueixo lliurement) defineix como aquell que es fa de la doctrina cristiana, amb la Bíblia interpretada sense altre criteri que el

judici personal i descartant l'autoritat de l'Església. M'agrada més: no m'he de sotmetre a cap autoritat, però, en canvi hauria de dir quina és la meva Bíblia...

Descobreixo ¡¡¡per fi!!! una altra cerimònia religiosa que es correspon amb el que vull fer aquí. És «Te Deum». El DGEC el defineix com *un dels primers himnes cristians, tradicional d'acció de gràcies. En l'àmbit catòlic és tradicional finalitzar l'any amb un tedèum. El Papa acostuma a celebrar-lo la tarda del 31 de desembre. Perfecte!!!* Avui és el meu dia de cap d'any amb la institució i sento la necessitat de donar les gràcies, de cantar un Te Deum. El model serà un Te Deum!!!

Cal recapitular: he mirat de definir aquesta lliçó magistral com una barreja de balanç, de passar comptes, de justificar una dedicació, de lamentar el que no he fet, de fer memòria, de justificar el passat, de demanar perdó.... I, finalment, el que ens ha convençut és fer una sincera acció de gràcies. Vull, doncs, que la segona part d'aquesta lliçó magistral, sigui un autèntic acte d'agraïment a tots aquells que en passat, present i futur; abans i ara, ahir, avui i demà, m'han fet possible.

Mestres que van esdevenir amics

Evitaré parlar de la meva infància, de la meva família i del meu col·legi –el Sagrat Cor– tot i la seva (la llur) importància en la meva formació. Començo el relat de la meva formació als 17 anys, amb una breu menció de l'Institut Montserrat, on vaig fer el Preuniversitari, i, sobretot, on vaig conèixer una de les meves millors amigues, la –avui– crítica d'art, Victoria Combalía, la meva amiga Vicky.

Ens vam matricular juntes a l'acabada d'estrenar Universitat Autònoma de Barcelona, en la seva segona promoció, quan encara ocupava el mític Monestir de Sant Cugat del Vallès. Ella amb un itinerari molt clar des del començament: història de l'art, molt ben recolzada en filosofia. Jo, negant-me a acotar el meu camp d'estudis i repartint-los entre filologia i història de l'art, com a especialitats, i amb filosofia i història com a complements indispensables. Amb una fam intel·lectual que m'arborava, vaig matricular-me a més assignatures de les que es requerien, en els tres primers cursos de carrera: art, filosofia, història, llengua, literatures.... A partir de tercer vaig abandonar aquest propòsit, i em vaig centrar més en filologia hispànica.

En aquells tres gloriosos anys, la Vicky i jo pivotàvem sobre grups i amics en què campés el sentit de l'humor, la intel·ligència crítica i una mica surrealista. Cinema, art, literatura, amics, descobriments estètics, alternatives de pensament... Vaig fer teatre per actuar en un recital poètic sobre Neruda, *Integral Neruda*, o més tard, en *Asesinato en la catedral*, de T.S. Eliot. Vaig passar hores a la Filmoteca veient primitius del cel·luloide, cicles sencers d'autor, directors nous... Vaig anar al teatre a veure José Luis Gómez, els Joglars, *Marat-Sade* amb Marsillach... i tot l'alternatiu, happenings, recitals de música concreta, etc. (conservo com un tresor molts d'aquests programes!!!). També museus i obres clàssiques, perquè, foixianes, *ens exaltava el nou i ens enamorava el vell*. També era obligada la nostra assistència a les revistes Colsada al Teatre Apolo (durant aquells anys una darrera l'altra), a les Rambles, al Café de la Ópera, al Jazz Colon, al Villa Rosa, als Enfants Terribles,... Tot ens ajudava a construir una cultura alternativa a la seriosa i oficial. Això em va costar alguns disgustos a casa i a la facultat. Intel·lectualment seguia el precepte d'Apollinaire, *il faut voyager loin en aimant sa maison*, és a dir, *cal viatjar lluny*

estimant casa meva, i això em donava un sentit de contradicció i d'incomoditat, que només els anys m'han fet entendre...

Si explico tot això és per fer una idea del context en què els meus professors van formar-me: és a dir, van obrir-me camins i van marcar-me un itinerari que he seguit, si més no, tota la meua vida professional.

A l'Autònoma, l'ambient era d'exigència intel·lectual, però molt distès. Amb els professors fèiem broma; anàvem a fer un cafè o anàvem a casa seva... Volíem que la nova Autònoma, malgrat el context franquista, tingués un aire diferent, propi, d'innovació, però també de recuperació, en certa manera, de l'ensenyament del temps de la República. Amb aquest tarannà es feia política, s'encetaven noves especialitats, es recuperaven professors joves... A molts d'ells vull entonar el meu *Te Deum*. Començarem pels filòsofs.

En primer lloc, en Xavier Rubert de Ventós. Rubert va suposar una nova manera de fer classe, que consistia en ser, alhora, subjecte i objecte. Partia del qüestionament d'una realitat canviant i enganyosa que parlava un llenguatge ocult. Era un món de significants encadenats, el sentit dels quals calia descobrir mentre qüestionàvem el nostre propi descobriment. Em vaig entusiasmar amb els seus primers llibres: *El arte ensimismado o Teoría de la sensibilidad*, *Moral y nueva cultura* o *Ofici de Setmana Santa*, que encara rellegeixo amb gust i trobant-hi sempre noves idees.

Rubert de Ventós va portar un dia Eugenio Trías. Era un señor con grandes bigotes, muy moreno, y con un pelo largo, con un cierto aspecto de mexicano; un mexicano tímido y risueño. En sus clases, muy diferentes de las de Rubert, hablaba *ex abundantia mentis*, con claridad, brillantez, siguiendo un sistema propio de gran precisión y sabiduría. Aprendíamos, y aún más cuando, al salir de clase, nos reíamos con él de lo divino y de lo humano. Como enseñanza fundamental, básicamente, tenía dos principios (que fueron recordados en un homenaje reciente): pensar es revisar lo inamovible sin caer en un relativismo estéril, y leer a contrapelo la historia. Trabajador incansable, publicaba libros sin parar: *La filosofía y su sombra*, que leímos cuando era nuestro profesor; *Filosofía y carnaval*, *Lo bello y lo siniestro* y *Tratado de la pasión*, que mostró los vínculos dolorosos entre pasión y sufrimiento; entre placer y dolor. Nuestra amistad se fue acrecentando a medida de que se iba quedando fuera de mi alcance su obra (*Filosofía del límite*, *La Edad del espíritu*, o en sus monumentales trabajos sobre música). Lo recuperaré como autor en este espléndido librito que es *Pensar la religión*. O en su autobiografía *El árbol de la vida*. Y ha sido un regalo, como lectora y como amiga (tantas idas a cenar y al cine juntos, con Elena, su mujer!), el libro póstumo *De cine*. Eugenio nos dio en sus últimos durísimos años una verdadera lección práctica de filosofía estoica. Casi diría de entusiasmo vital, cuando la vida se le escapaba. Entusiasmo en su sentido etimológico: *en zous*, inspirado por los dioses, querido Eugenio.

Els historiadors

El meu pas per les assignatures d'Història va ser fugaç, tot i l'interès que em suscitava. Recordo amb moltíssim gust Albert Balcells i Antoni Jutglar. Em van donar mètode, capacitat de revisió de les veritats històriques i em van donar una pauta que calia aplicar a qualsevol document històric que llegíssim: desconfiar de TOTA pretensió

d'objectivitat. Preferiu sempre, ens deien, textos que no amaguen el seu partidisme; reconeixeu-ne la font i destrieu tots els filtres que hi posen. I després podreu construir el propi judici crític, basat en la informació i el discerniment. No ho he oblidat mai.

Els historiadors de l'art

He de agradecer també a José Milicua, fallecido el pasado mayo, envuelto en el humo de cigarrillos rubios ingleses, a los que generosamente nos convidaba, que me hiciera entender que no hay rigor sin sensualidad en la exégesis artística. Las líneas del cuadro, el valor de los escorzos, el plegado de paños o los elementos iconográficos nos daban la pauta para extasiarnos ante la manga de un personaje de Rembrandt o los celajes de Tiziano, sin que ello nos hiciera perdernos en el detalle. Los conceptos de barroco o el tenebrismo –de su amado Ribera– que me legó han formado parte de mi comprensión del arte.

Con Luis Monreal el disfrute era similar: excelente sistematizador, montaba las clases como si fueran cuadros: recuerdo sus sesiones sobre los primitivos italianos o más concretamente, la descripción de las tres partes de «La batalla de San Romano», de Paolo Uccello como una de las mejores experiencias. Luis Monreal había sido un niño y un joven prodigio: con brillante expediente, fue un jovencísimo arqueólogo que participó en una expedición de la UNESCO⁷, y siempre tenía anécdotas que contar. Recuerdo horas en exposiciones, idas a museos, que en aquellos tiempos eran gélidos y con poco glamour. También una ida en un autocar nocturno a ver El Prado, o a París a ver la antológica de Goya, siempre con Monreal al frente.

Con las profesoras de contemporáneo, Rosa Subirana y Tere Camps, nos empapamos de arte de vanguardia. A la teoría que aprendíamos en las clases había que sumarle exposiciones, jornadas, encuentros o actos únicos de aquel momento, contra todo pronóstico, riquísimos en el terreno de la experimentación artística y literaria⁸.

Los filólogos

Creo que una de mis primeras clases en la carrera fue con José Manuel Blecua Perdices. José Manuel –jovencísimo, pero ya un sabio– era como de la familia, además de una persona encantadora. (Y lo sigue siendo, desde su puesto de dirección de la RAE). Pero en su aula descubrí con horror que la gramática que yo conocía y que me había proporcionado tantas matrículas de honor en el colegio ya no servía. ¡Había de empezar de cero! Las ciencias del lenguaje estaban infestadas de una nueva terminología abstrusa y de nombres que ignoraba: Saussure, Coseriu, Hjelmslev... Chomsky!!!! La asignatura de lengua me arrojaba de su seno sin el menor miramiento. El estructuralismo –no solo en lengua– campaba por sus respetos, y desconocer la jerga y el método suponía la proscripción de los terrenos del saber. Aborrecí la materia de lengua, (que solo recuperé muchos años después a partir de la sociolingüística, los enfoques pragmáticos y comunicativos... aunque ya era demasiado tarde!!!). A José Manuel, y a su santa paciencia,

(7) De esa experiencia saldría un libro estupendo, *Los tesoros del Nubia*. Barcelona, Juventud, 1964.

(8) Com ens mostra una recent exposició a la Fundació Palau, a l'abril 2013 (posteriorment al Centre d'Arts de Santa Mònica) «La revolta poètica 1964-1982».

debo también los rudimentos de fonética y fonología que, más tarde, me sirvieron de base para preparar mis primeras clases de castellano. Y le debo una observación agudísima que le hizo a una doctoranda: «le falta a usted bibliografía... antigua». Un verdadero antídoto contra la obsesión de la bibliografía actualizada que olvida la historia de la propia disciplina...

A su hermano Alberto, otro sabio y bellísima persona también, lo tuve ya en especialidad: le debo el que me hiciera vivir durante un curso entero entre las páginas del *Manual de retórica literaria*, de H. Lausberg empapándome de los aspectos de la retórica clásica y aprendiendo figuras tan maravillosas como la epanadiplosis, el zeugma o la hipálage...

En el profesor Francisco Rico hay que reconocer cómo puede ser de aguda y de fecunda la provocación si la acompañan la inteligencia y la sabiduría. Rico nos enseñó mucho y bien; y nos retaba a darle la vuelta a la historia literaria. Planteó los cursos «marcha atrás»: del siglo xx al xviii en primero; el Siglo de Oro y el Renacimiento en segundo y la literatura medieval, su campo de especialidad, en tercero. No sabe cuánto tengo que agradecerle este planteamiento didáctico, que yo luego apliqué: comprender el pasado a partir del presente. Me fue de utilidad extraordinaria. Le he seguido en sus libros más asequibles al filólogo no especializado: *Primera cuarentena*, *El pequeño mundo del hombre*... También tengo que agradecerle sus bromas cariñosas cuando nos vemos, y más cuando va por el mundo ganándose la fama de gruñón...

De José Carlos Mainer aprendí el valor de la contextualización literaria; el significado político como respuesta, o como interrogante, a una coyuntura ideológica determinada. Me entusiasmé con la cultura que se desarrolló entre dos fechas: 1875-1936. Su *Literatura y pequeña burguesía*, *La Edad de plata*, y su *Falange y literatura*, ahora reeditado, marcaron un hito, y muchos estudiosos actuales de la literatura española son incomprensibles sin su magisterio: Jordi Gracia, Jordi Amat o Javier Cercas. Nunca logré traspasar con él una cierta distancia, muy educada y cordial, aunque después la vida nos ha acercado en un par de ocasiones y nos hemos dirigido amables cartas. Prologó un libro de mi padre, *Vanguardismo y protesta*, en 1975, que estaba dedicado a mí. Más adelante, en un trabajo publicado en *La filología en el purgatorio* y que glosaba la figura de mi progenitor, analizaba esa dedicatoria:

De todo hay y todo está presente en la provocativa dedicatoria que llevaba el original del libro, en 1975, a la que decidió suprimir la segunda parte («a mi hija Ana, para que vea»), decía el texto primitivo; Anna Díaz-Plaja era la hija menor del escritor y estudiaba a la sazón Filología Hispánica en la muy revuelta Universidad Autónoma de Barcelona⁹. (Retomaremos este tema cuando hable de mis compañeros de facultad.)

Dejo para el final a Sergio Beser, que falleció en 2010. Fue mi director de tesina, sobre el personaje que escondía Max Estrella, el protagonista de *Luces de Bohemia*. Me enseñó las bases de la investigación literaria, y la lectura atenta de los textos. Beser nos daba literatura española del xix y del xx, y un inolvidable curso de literatura hispanoamericana, que partía de José Martí y llegaba hasta el famoso *boom*. Pasaba por nombres como Lugones, Rivera o Gallegos, y nos hacía conocer los mimbres que tejieron a los García Márquez, Cortázar o Vargas Llosa. Por supuesto, también me dirigió hacia las

(9) Mainer, J.C. (2004) *La filología en el purgatorio*. Barcelona, Crítica, p. 18-19.

lecturas infalibles de los novelistas del XIX: su querido Clarín, Galdós (forever!). Nos señaló la importancia de Barcelona y los críticos Yxart y Sardà en el nacimiento de la teoría literaria. Practicaba el comparatismo entre la literatura catalana y castellana, al que ya estaba acostumbrada por tradición familiar, pero que no tenía bien sistematizado, y que luego he aplicado en tantas propuestas didácticas.

Ahora, ya jubilada, recuerdo la última vez que vi a Sergio Beser. Fue en el homenaje a los 90 años de Martí de Riquer. Estuvo muy afectuoso conmigo. Había estado enfermo –casi no le reconocí por su delgadez. Le pregunté qué proyectos de investigación o qué grandes estudios tenía entre manos ahora que ya no tenía que preparar clases, ni estar sujeto a otras obligaciones. Me miró fijamente y solo me contestó una palabra: *leer*. Y me aclaró: mi prioridad ahora es leer, y nada más. Toda una lección para jubilados hiperactivos. Leer a fondo perdido... eso es amar la literatura...

Pel que fa a la filologia catalana, vaig assistir a les classes de Joaquim Molas, precisos i intel·ligents. Gairebé fundacionals. També vaig assistir a les classes de Romeu Figueras. Eren sobre el mite de Serrallonga, i altres aspectes de la tradició popular que, en aquell moment, no m'apassionaven. Però em va agradar molt la seva manera respectuosa i càlida de fer les classes; la manera natural de transmetre els seus grans coneixements i de tractar els seus alumnes, sense distincions aparatoses ni preferències marcades.

A l'Autònoma hi podia haver molts professors. Molts savis. Molts erudits. Però només hi havia un poeta: Gabriel Ferrater. I en parlo amb una certa recança: no m'agradaven les seves classes. Donava un curs de Lingüística General que jo trobava absolutament soporífer i sense interès. Qui tenia interès era ell: veure'l caminar a grans passes, amb aquella pinta de Lee Marvin, la veu tremolosa (i, ben sovint, la ressaca del dia anterior), era un espectacle entranyable, sexy i fascinant. No comprenc com un home de tanta saviesa literària i humana es va deixar entabanar per una ciència tan eixuta, i, per a mi, tan escassament poètica. El descobriment de *Les dones i els dies* (que es va publicar el 1968, dos anys abans que jo entrés a la Universitat), em va enlluernar. Aquell llenguatge que barrejava l'el·lipsi amb la precisió del nom de les coses; aquella barreja entre confessió i pudícia; entre cultura acadèmica i vida atzarosa que només deixava entrellucar, va canviar per sempre més la meva concepció de la poesia.

Amics que van esdevenir professors

L'humil persona que us parla va formar part d'una promoció brillantíssima. O dit d'una altra manera: una generació plena de *celebrities* de la filologia i la cultura. He de començar per la Glòria Bordons, tot i que era «més petita» que jo. D'altres, com la Margarida Prats, no vaig conèixer-les fins a arribar aquí. Amb totes dues he treballat sempre i n'he après moltíssim. I que duri! Parlaré també de Jaume Vallcorba, artífex de les editorials Quaderns Crema i Acantilado¹⁰. De Josep Morgades, expert en D'Ors, en Noucentisme i en gairebé tot: una de les patums de l'actual panorama de la filologia catalana. De l'Enric Sullà, un dels més sòlids experts en teoria literària que té la universitat, gràcies als qual tenim a l'abast obres cabdals (com ara la seva edició de *La novel·la*, R. Ouellet i R. Bourneuf) i una feina rigorosa i intel·ligent. També la Iolanda Pelegrí, ànima de la Insti-

(10) Jaume Vallcorba va morir prematurament mesos després d'aquesta conferència, el 23 d'agost de 2014.

tució de les Lletres Catalanes; en Xavier Lamuela i la Lola Badia, reputadíssims lingüista i romanista, respectivament. Lluís Pasqual, director i cofundador del Teatre Lliure, una de les sensibilitats teatrals més importants del planeta Terra. Manolo Trallero, durant molt de temps autèntic terror de *La Vanguardia*; l'exitosa escriptora juvenil –i excel·lent editora– Gemma Lienas; Julià de Jòdar, el nostre adonis de les assemblees (crec que mai no el vaig veure en cap classe), i avui convertit en novel·lista d'èxit. O al director de cinema Gonzalo Herralde, que venia de Medicina, feia vida apart i no badava boca. O Guillem-Jordi Graells, teòric teatral. O Oriol Pi de Cabanyes, novel·lista precoç (*Oferiu flors als rebels que fracassaren* havia de ser una novel·la representativa de la meva generació) i avui assagista reconegut. Jaume Santacana, el *Senyor Santacana*, amb qui ens parlàvem de vostè, una figura de la televisió catalana. I no oblidem a dos companys una mica més circumstancials, en Josep Ramoneda, polític i *tuttòleg*, que dirien els italians, i Jordi Llovet, savi i fustigador per excel·lència de la institució universitària. I naturalment, la Victoria Combalá!

També hi havia els que, tan o més brillants que aquests, no han estat *celebrities* i han optat per altres camins amb igual o més solvència professional que els *famosos*: Compto en primer lloc, la meva estimadíssima Cristina Obiols, del món de la Psicologia per tradició familiar, amb qui tantes idees i afectes compartim. José María Latorre, l'estrella de filologia hispànica, que després va ser traductor de l'ONU a Kènia. Isa Pérez, intel·ligent i encantadora, que el va seguir en l'aventura africana. L'escriptora Putxi Vilurbina, avui dedicada a l'ensenyament i retirada del món barceloní. La Mercè Coll, la *Mémé*, que tant ha treballat per lligar cinema i ensenyament. O en Xavier Franquesa, professor a Belles Arts. O en Víctor Oller, una promesa del teatre, que després ha derivat cap a la fotografia i altres camps. O Fernando Barbero, lluny en el seu institut andalús. O Jaime Barrachina, savi amagat a Peralada. O Joan Míguez, brillant en filosofia, i una de les persones més divertides que he conegut mai.... O Sílvia Mendlevich, Montse Soldevilla, assenyades, intel·ligents. O la Júlia Samaranch, que passarà a la història per un poema que li va dedicar Ferrater....

Vull acabar amb la presentació de dues tribus més dels meus anys universitari. De la primera, de la dels polítics, només mencionaré el nom de Carles Causa, traspassat prematurament. Teníem els nostres polítics oficials, que convocaven assemblees, aturaven classes... Els grups, evidentment, el PSUC i Bandera Roja, es repartien el pastís i feien i desfeien. No hi van haver gaires corredisses ni entrades de grisos en el plàcid monestir: si volíem gresca política havíem de «baixar a la Central», com dèiem llavors. Però la radicalitat de les idees en aquells moments, com recordava Mainer més amunt, era palesa. Ull que no diguessis una opinió que pogués ser titllada de *revisionista* o de *liberaloide*... I encara més, de *reaccionària*!!! Però que tampoc no et passessis d'*anarco*, de situacionista, de feminista. El Maig del 68 havia deixat un pòsit poc ortodox en la manera de fer política, en la forma de pensar, d'actuar i de fer de molts joves. Però els psuqueros i bandereros tenien la manera precisa de desprestigiar (o de fagocitar) qualsevol moviment que no poguessin controlar... Potser per això l'esperit de grup polític m'ha fet sempre por, i m'ha deixat una reticència clara per les declaracions de principis, per les legitimacions ideològiques i fins i tot per las rebel·lies amb quòrum. La literatura, i també l'experiència, em mostra sovint amb quina facilitat algú es pot convertir en *Un enemic del poble*, com Henrik Ibsen, clarivident, va saber veure.....

La segona tribu que esmentaré és la dels *kafkemes*, com els vam batejar uns quants amics (entre ells l'Eugenio Trías). Un kafkema, seguint la omnipresent metodologia estructuralista de llavors, era una unitat kafkiana, com el morfema és una unitat morfològica. Així denominàvem personatges estafolaris que corrien per la facultat, inclassificables en forma i contingut, amb cabòries filosòfiques, artístiques o ideològiques poc comuns, al marge de tothom, i amb perfils tan definits com poc assimilables. Penso en l'aspecte irreal de qui anomenàvem el *Místic de Valls*; o en algun futur autor amb escriptorràgia que després no publicava res... O en fascinants silenciosos que, amb el temps, van esdevenir protagonistes de llibres (*Un home de paraula*, d'Imma Monsó), o filòsofs càustics, cíncics i metafísics alhora; pintores esbojarrades amb barrets impossibles. O la filipina entranyable, tan pija com llesta, companya ocasional de Ferrater. O els dos personatges que vestits pràcticament iguals, que eren dos savis d'Hispaniques....Tots ells, entranyables frikis, molts d'ells desapareguts en la nit dels temps!

I fins aquí acaba la meva rememoració dels anys de formació universitària. Però jo no vaig acabar de formar-me l'últim dia de curs de la meva carrera. Des de 1975 fins avui, he tingut la immensa sort d'estar voltada de persones intel·ligents i sensibles que m'han format a través de la seva manera de fer, del seu caràcter, i, sobretot, de la seva amistat. Jo no seria qui sóc ara sense Maria del Mar Bonet, o Pedro Garrido, o Núria Amat, o Mari Chordá...

I, evidentment, sense l'amor de la meva família.

'Normalitzada' del tot...?

Mi formación tuvo que ponerse a prueba al entrar en esta facultad, en la que hoy me jubilo. Antonio Mendoza fue el Virgilio que me condujo a la Escuela Normal. De aquellos principios recuerdo con afecto a la entrañable Isabel Galés, que me acogió con los brazos abiertos, y propició mi bautismo docente. En todo bautismo hay madrinas, y en el mío, como en la Bella Durmiente, tuve dos hadas –Gemma Pujals i Celia Romea (Celia, no estàs jubilada, però gairebé...). Dos hadas, digo, que me hicieron un enorme don: el de integrarme en la asignatura de literatura infantil... Una asignatura que no existía en la formación de maestros, y que preparamos desde cero, con todo el rigor y toda la ilusión. Tampoco existía el área de Didáctica de la Lengua de la Literatura, y a ella nos aplicamos todos los que formamos el incipiente departamento, que unió profesores de lenguas diversas (catalán, castellano, francés e inglés), con las mismas ganas de enseñar a enseñar. No fue fácil consolidar el área: las agencias de calidad no nos reconocían, las revistas de impacto estaban por crearse y desde Filología se nos miraba con desconfianza.

Con todos los compañeros, pero especialmente con mi Virgilio/Antonio, atravesé la «silva oscura» que lleva de la teoría a las aplicaciones didácticas; visité el infierno del análisis estructural, recorrí el suave purgatorio de la literatura comparada, y me llevé hasta las puertas del paraíso de mi tesis doctoral... y hasta ahora, Antonio!

A partir de los años 90 el esfuerzo de muchos profesores consiguió la aceptación de las nuevas áreas y materias. Llegaron las primeras cátedras (Antonio, primer catedrático en la materia de España), las agrupaciones profesionales, los *grupos potentes* de investigación. La ANECA, sin embargo, seguía resistiéndose a reconocer los méritos docentes

e investigadors de nostra àrea. Durant els 80, els 90 i els primers anys del nou segle, treballem i investiguem molt (proposicions didàctiques, definició de disciplines noves, valoració de resultats i correcció d'objectius, etc.). I sobre tot, difundim el coneixement. Publicam. Dm conferències. Cursos. Seminaris. Formació permanent. Creem Màsters i Doctorats. Hem treballat amb honestat i amb rigor. Amb serietat i amb alma. Però a molts el sistema li acaba pillant en falta de alguna cosa: no publicar on se deu, ni anar a congressos suficientment internacionals, ni a grups suficientment consolidats. Nos quedem en nombres vermells intel·lectuals constantment. La frase «este treball (curs, conferència, article...) no compta per al currícul» es va convertir en una pesadilla... i crec que encara ho és.

Hay un recuerdo de mi primera infancia, que viene aquí como anillo al dedo. Aprendí las primeras letras, así: eran letras pintadas en unos cartoncitos– con una monjita cubana. La Madre Morey era minúscula y muy viejecita; probablemente por eso se la destinó para que cogiera a un pequeño grupito de niñas (no más de 5) y, en el cuarto de los abrigos, nos acercara a los misterios del alfabeto ¿Por qué no estábamos con las otras en la clase? ¿Éramos demasiado pequeñas? ¿Habíamos entrado en el colegio fuera del calendario escolar? ¿Por qué no nos dejaban entrar en el aula? No lo sé. Pero esta escena se me antoja una imagen de algunos momentos de mí, o de nuestra, vida profesional: la sensación de estar fuera; de haber llegado demasiado tarde o demasiado pronto. Y de que algunos quieren guardar un secreto que al resto nos está vedado...

Aprenentatge entre iguals

Després de defensar una lliçó magistral, ara toca fer-ho l'aprenentatge entre iguals (uns iguals que són superiors), que és el que he fet sempre. Durant els anys que he passat a la Normal, avui Facultat de Formació del Professorat, he continuat la meua formació¹¹. He tingut la immensa sort de tenir uns companys esplèndids, que m'han aportat coneixements, sentiments, esperit. Que han mostrat generositat per compartir amb mi el que saben, i el que eren. Companys històrics amb qui he fet una llarga trajectòria, però també companys joves, de les últimes fornades. I de les mitjanes. Amistats ancestrals i nous amics de tota la vida. Pura afinitat electiva: la complicitat intel·lectual i el goig de compartir, de saber coses noves. No, no diré els vostres noms: tots sabeu qui sou, i que sereu, perquè continuarem amb projectes entre mans.

De manera que m'acomiaré mencionant només un nom: Rosa Maria Postigo. La companya i amiga amb qui vaig compartir un somni de diàleg entre dues (o moltes més) cultures. Va morir deixant-nos una olivera que mira cap a Grècia. L'evocaré amb l'inici d'un poema que Espriu va dedicar a Bartomeu Rosselló-Pòrcel després de visitar l'Alguer: *Estimat Rosselló! Si podies venir// amb la barca del temps// amb el vent de Llevant... Allunyat amic meu... allunyada amiga meua* (S. Espriu, *La barca del temps*).

(11) En aquest moment, l'antiga Facultat de Formació del Professorat, en unir-se a la Facultat de Pedagogia, ha donat pas a la Facultat d'Educació, aprovada pel Consell de Govern del 5 de juny de 2014 i ratificada, posteriorment, per la Generalitat de Catalunya [Nota dels editors].

Final

He acomplert el meu propòsit de fer una lliçó magistral? Li he donat la solemnitat que mereixia? M'he sabut ajustar al tema triat? Us he presentat amb claredat la meva formació? Us he explicat coses que ja no existeixen? He mostrat el meu arbre de la vida? He descarregat la meva consciència? He retratat la meva generació, destruïda o no? He ajustat comptes? He fet un examen de consciència? Si ha estat així, em cal acabar amb un propòsit d'esmena. Com que no vull ser menys que Salvador Espriu (que quan va fer 70 anys va fer imprimir un famós decàleg dient el que faria i el que no faria més), el formularé en 10 punts:

Decàleg

1. No separaré la meva activitat intel·lectual de l'afecte per persones concretes en llocs concrets, amb pràctica descarada d'amiguisme i nepotisme.
2. Continuaré treballant per descobrir i relacionar. Per apuntar, però no per disparar, tot seguint la màxima: «Aixecar la llebre i deixar que un altre la caci».
3. Em deixaré entabanar pels projectes més absurds, més impossibles, menys homologats que pugui fer amb els meus amics.
4. Continuaré desconfiant de qualsevol ciència o disciplina que no pugui ser contemplada en perspectiva històrica i amb categories estètiques.
5. Demanaré als meus amics que m'avisin quan estic de més, quan repapiegi intel·lectualment; quan em posi on ningú no em demana...
6. Continuaré treballant des de lluny: «una consoladora voz interior me hace esperar que un difuso magisterio, tan modesto como responsable, seguirá manando de mi pluma (de periodista); de mi obra impresa; de mi vocación irreductible por hacer llegar "lo mejor a los más", con la misma ilusión que ha sostenido ahora toda mi existencia»¹². M'enorgulliré de tota la feina feta, fos en les revistes que fos, d'impacte o sense impacte; en revistes introbables o en actes que no es publiquen. Faré meu el vers de Machado: «Al cabo nada os debo/ debéisme cuanto he escrito».
7. No m'amoïnaré pel que no he fet. Seguiré Steiner quan diu: «La filosofia ensenya que la negació pot ser determinant. És més que la renúncia a una possibilitat. La privació té conseqüències que no podem preveure o avaluar amb exactitud. És el llibre no escrit el que hauria pogut fer que les coses fossin molt diferents. El que potser t'hauria permès fracassar millor. O tal vegada no»¹³.
8. Resumiré el meu passat amb un vers de M. Costa i Llobera, naturalment, de «El Pi de Formentor»: «Oh vida! oh noble sort!»
9. Prepararé el meu futur seguint fil per randa el programa de Christophe Plantin (1514-1589):

(12) Díaz-Plaja, G. op. cit.

(13) Steiner, G. (2008) *Els llibres que no he escrit*. Barcelona, Arcàdia, p. 6.

Vivre avec que franchise et sans ambition,
S'adonner sans scrupule à la dévotion,
Dompter ses passions, les rendre obéissantes,

[Viure amb franquesa i sense ambició,
Lliurar-me sense escrúpols a la devoció,
Dominar les passions, fer-les obeir.]

Conserver l'esprit libre, et le jugement fort,
Dire son chapelet en cultivant ses entes,
C'est attendre chez soi bien doucement la mort.

[Conservar el espíritu libre y el juicio fuerte,
Rezar el rosario y cuidar mi huerto,
es esperar, en casa, dulcemente a la muerte.]¹⁴

Moltes gràcies per escoltar-me.

---

(14) Agradezco a la Dra. Isabel de Riquer su revisión de mi traducción personal de este poema.

Una clase magistral

Resumen: En este artículo la autora presenta la clase magistral que, a modo de despedida académica, impartió el 3 de abril de 2014 con motivo de su jubilación como profesora universitaria. Después de profundizar en el significado de lo que representa una clase magistral, ofrece un relato de formación que recuerda el estilo de las narraciones que generaron, a partir de Goethe, el género de la *Bidungsroman*. Formada en el ambiente barcelonés de los años sesenta y setenta, la autora siempre ha estado envuelta de libros hasta el punto que la literatura ha presidido su tarea creativa y académica, dando cuenta y razón en este texto de sus maestros, amigos y compañeros. Así, levanta acta pública de lo que han sido sus años de formación y profesión, en una Universidad que ha sufrido cambios radicales en los últimos tiempos.

Palabras clave: relato de formación, autobiografía, enseñanza de la literatura, didáctica de la lengua

Une leçon magistrale

Résumé : Dans cet article, l'auteure, professeure d'Université, présente la leçon magistrale qu'elle a donnée en guise d'adieu, le 3 avril 2014, à l'occasion de son départ à la retraite. Après avoir approfondi le sens de ce que représente une leçon magistrale, elle offre un récit de formation qui rappelle le style des narrations que va générer, à partir de Goethe, le genre du *Bidungsroman*. Formée dans l'ambiance barcelonaise des décennies 1960 et 1970, elle a toujours été entourée de livres au point que la littérature a présidé sa tâche créative et académique, tout en rendant compte dans ce texte de ses maîtres, amis et compagnons, et en les justifiant. Ainsi, elle rend public ce qu'ont été ses années de formation et de profession, dans une université qui a subi des changements radicaux au cours de ces derniers temps.

Mots clés : récit de formation, autobiographie, enseignement de la littérature, didactique de la langue

A master class

Abstract: This paper contains the farewell master class the author delivered on 3 April 2014, on the occasion of her retirement from teaching. After an introductory section on the nature of the master class, the paper offers a professional coming-of-age narrative in the *Bildungsroman* style. Educated in Barcelona in the 1960s and 1970s, the author describes her lifetime love of books and reading. This and the encouragement of her teachers, friends and colleagues led to her creative and academic interest in literature. The paper thus becomes a public account of the author's professional development and career in the context of a university that has experienced dramatic changes in recent years.

Key words: coming-of-age narrative, autobiography, teaching of literature, teaching and learning of language